

BANK INWESTYCYJNY
Departament
Ekonomiczny i Planowania

Warszawa, dn. 31 lipca 1950 r.

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

w świetle prasy i literatury ekonomicznej zagranicznej

Nr 13/14

Rok V

S p i s r z e c z y :

W s t ę p

G. ABEZHAUS, G. DUKOR		Wielka Encyklopedia Radziecka
Rozrachunek Gospodarczy	str. 1	Tom 59 str. 851-859
Rozrachunek Gospodarczy z Prawnego Punktu Widzenia	str. 13	Wyjatek z pracy S. N. BRATUSIA p.t. "Juridiczeskije Lica w Sovietskem graždanskem prawie". Moskwa, 1947

W S T E P .

Termin "rozrachunek gospodarczy" wprowadzony został oficjalnie do naszej terminologii gospodarczej stosunkowo niedawno, bo dopiero w r.1949. W tym dopiero czasie przepisy i akty normatywne (Uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów, zarządzenia Przewodniczącego P.K.P.G. i Ministrów), zaczęły używać tego terminu, mówiąc o "przedsiębiorstwach działających na zasadach rozrachunku gospodarczego" w przeciwnieniu do przedsiębiorstw i zakładów "objętych budżetem państwowym", lub krótko "budżetowych". Dekret z dnia 5.8.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym do zadań Komisji arbitrażowych zalicza w art.27 przestrzeganie "zasad rozrachunku gospodarczego". Ustawa z dnia 19.4.1950 r. o umowach planowych w gospodarce socjalistycznej, mówiąc w art.1 obowiązek zawierania tych umów potrzeba "ugruntowania zasad rozrachunku gospodarczego". Wreszcie statuty nowo tworzonych przedsiębiorstw państwowych zawierają postanowienie, że przedsiębiorstwo "działa na zasadach rozrachunku gospodarczego", lub w oparciu o te zasady. Jednak żaden z tych przepisów nie wyjaśniał i nie precyzował bliżej tych zasad. Wiadomo było, że pojęciem "rozrachunek gospodarczy" ma być zastąpione pojęcie "zasady handlowe", występujące w dekrecie z dn.3.I.1947 r. o tworzeniu przedsiębiorstw państwowych i w ślad za tym używane w zarządzeniach, tworzących poszczególne przedsiębiorstwa i w statutach tych przedsiębiorstw ("Przedsiębiorstwa są prowadzone na zasadach gospodarki handlowej" - art.4 dekretu). Oczywiste jest, że ta zmiana nie była czysta formalna zmiana terminologii, lecz że zmiana terminów musiała być zmiana pojęć wyrażających zasady gospodarowania.

Otoż przed rozpatrzeniem tych różnic zasadniczych między obu pojęciami, należy ustalić cechy zewnętrzne przedsiębiorstw działających na zasadach rozrachunku gospodarczego. Cechy te zostały obecnie ustalone w przepisach.

Czyni to mianowicie uchwała Rady Ministrów z dnia 17 kwiet-

nia 1950 r. (ogłoszona w Monitorze Polskim Nr A-55 pod poz. 630) w sprawie zasad organizacji finansowej i systemu finansowego przedsiębiorstw państwowych objętych budżetem centralnym.

Uchwała ta dzieli przedsiębiorstwa na dwie kategorie:
a) budżetowe, b) na rozrachunku gospodarczym.

Przedsiębiorstwa budżetowe określa uchwała w ten sposób, że zaliczone będą do nich przedsiębiorstwa "których charakter działalności uzasadnia uniezależnienie ich wydatków od dochodów (własnych)"; dochody i wydatki takich przedsiębiorstw są objęte budżetem Państwa.

Natomiast przedsiębiorstwami działającymi na zasadzie pełnego rozrachunku gospodarczego nazywa uchwała takie organizacje wzgl. jednostki, które:

- a) korzystają z pełnej operacyjnej samodzielności w wykonywaniu zadań planowych,
- b) mają prawo zawierania we własnym imieniu umów z innymi przedsiębiorstwami,
- c) prowadzą pełną rachunkowość, sporządzając pełny samodzielny bilans i rachunek wyników,
- d) posiadają własne (samodzielne) rachunki w banku finansującym ich działalność eksploatacyjną,
- e) korzystają bezpośrednio ze środków planu inwestycyjnego (posiadacze tytułów inwestycyjnych),
- f) rozliczają się bezpośrednio z budżetem Państwa,
- g) korzystają z innych uprawnień, przewidzianych w przepisach szczegółowych.

Wyliczone wyżej warunki od a) do f) muszą być dane w przedsiębiorstwie wszystkie razem, aby można było je uznać za przedsiębiorstwo na pełnym rozrachunku gospodarczym. Spotykane obecnie często w ustawodawstwie naszym i w aktach normatywnych wyrażenie "przedsiębiorstwa działające na zasadach rozrachunku gospodarczego " oznacza, że chodzi tu o przedsiębiorstwa na pełnym rozrachunku gospodarczym, czyli wyposażone we wszystkie wyżej wyliczone atrybuty.

III.

Poza tym uchwała z dnia 17.4.1950 r. wprowadza jeszcze pojęcie " wewnętrznego rozrachunku gospodarczego ", który może być z kolei " pełny " lub " ograniczony ". Jeżeli mianowicie przedsiębiorstwo ma charakter wielozakładowy, to poszczególne, objęte nim zakłady powinny działać na zasadzie wewnętrznego rozrachunku gospodarczego. Mogą być one na pełnym wewnętrznym rozrachunku, co oznacza, że prowadzą gospodarkę finansową na takich samych zasadach jak przedsiębiorstwa z ta różnicą, że przy zawieraniu umów czy dokonywaniu innych czynności prawnych działają na zasadzie pełnomocnictwa, a więc w imieniu przedsiębiorstwa, którego część składową stanowią. Natomiast zakłady, a także wydziały czy oddziały przedsiębiorstw i zakładów, które na podstawie przepisów szczegółowych nie korzystają ze wszystkich albo niektórych uprawnień, wymienionych wyżej od a) do f) włącznie -- działają na zasadzie wewnętrznego ograniczonego rozrachunku gospodarczego.

Według postanowień wymienionej wyżej uchwały Rady Ministrów wszystkie przedsiębiorstwa przemysłowe, handlowe i usługowe mają być organizowane na zasadach pełnego rozrachunku gospodarczego; z kolei, na wewnętrzny pełny lub ograniczony rozrachunek mają sukcesywnie przechodzić poszczególne zakłady, odziały, wydziały, biura branżowe, biura terenowe, poszczególne składnice, hurtownie i sklepy detaliczne oraz składy central (biur) zaopatrzenia.

Uchwała z 17.4.1950 wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1951 r., jednak obecnie zasady rozrachunku gospodarczego albo są już w przedsiębiorstwach wprowadzone, albo wprowadza się je. Natomiast nie jest jeszcze w pełni zrealizowana zasada wewnętrznego rozrachunku i to stanowi zadanie lat najbliższych. Należy dodać, że również działy inwestycyjne przedsiębiorstw mają być organizowane na zasadzie pełnego wewnętrznego rozrachunku gospodarczego - a to w celu definitywnego rozgraniczenia gospodarki eksploatacyjnej od inwestycyjnej.

Podane wyżej określenia i definicje rozstrzygają jednak tylko formalną stronę zagadnienia rozrachunku gospodarczego, a więc nie dają jeszcze pełnej odpowiedzi na pytanie, czym sa

w swej ekonomicznej istocie zasady rozrachunku gospodarczego i jakim celom mają one służyć.

Zasady rozrachunku gospodarczego leżą u podstaw organizacji i działalności przedsiębiorstwa socjalistycznego, a więc zarówno państwowego jak i spółdzielczego. Wykształciły się one i wykryształczyły poprzez szereg doświadczeń w Związku Radzieckim pod nazwą "chozrasczotu" (chajajstwiennyj ras - czot). O tym, jak one się rozwijały w historycznym procesie rozwoju gospodarstwa socjalistycznego ZSRR i jaką jest ich ekonomiczna treść, pouczają nas zamieszczone w niniejszym szycie tłumaczenia wybranych prac autorów radzieckich. Nie trzeba oczywiście uzasadniać, że ta interpretacja rozrachunku gospodarczego, jaką wytworzyła w ciągu wielu lat doświadczeń praktyka i teoria radziecka, powinna znaleźć u nas pełne za - stosowanie, gdyż w naszym ustroju przekształcającym się szybko na ustrój socjalistyczny pojęcie "rozrachunku gospodarczego" nie może zawierać treści odmiennej od treści radzieckiego "chozrasczotu". Pojęcie to należy do zasadniczych pojęć ekonomiki socjalistycznej i odmienne jego interpretowanie byłoby równie bezzasadne i niedopuszczalne, jak odmienne interpretowanie n.p. pojęcia "środków produkcji".

Należy w końcu zwrócić uwagę na znaczenie zasad rozrachunku gospodarczego z punktu widzenia zadań bankowości socjalistycznej. Należy pamiętać, że między zasadami rozrachunku gospodarczego a towarowo-pieniężną formą organizacji gospodarstwa socjalistycznego istnieje ścisły związek. Stąd też istnieje ścisły związek między tymi zasadami a zastosowaniem kredytu bankowego jako formy finansowania obrotów gospodarczych. W podręczniku radzieckim p.t. "Dienieżnoje obraszczenie i kredit SSSR" (Obrót pieniężny i kredyt ZSRR) opracowanym przez kolektyw autorski pod redakcją dr Z. Atłasa (Moskwa, Góśfinizdat 1947) znajdujemy następujące wypowiedzi:

"Rozrachunek gospodarczy stanowi niezbędną metodę planowego kierowania gospodarstwem narodowym, polegającą na tym, że każde socjalistyczne przedsiębiorstwo, prowadząc rachunek kosztów i wyników produkcji w formie pieniężnej i pokrywając swoje wydatki pieniężnymi wpływami z realizacji produkcji, występuje jako jed-

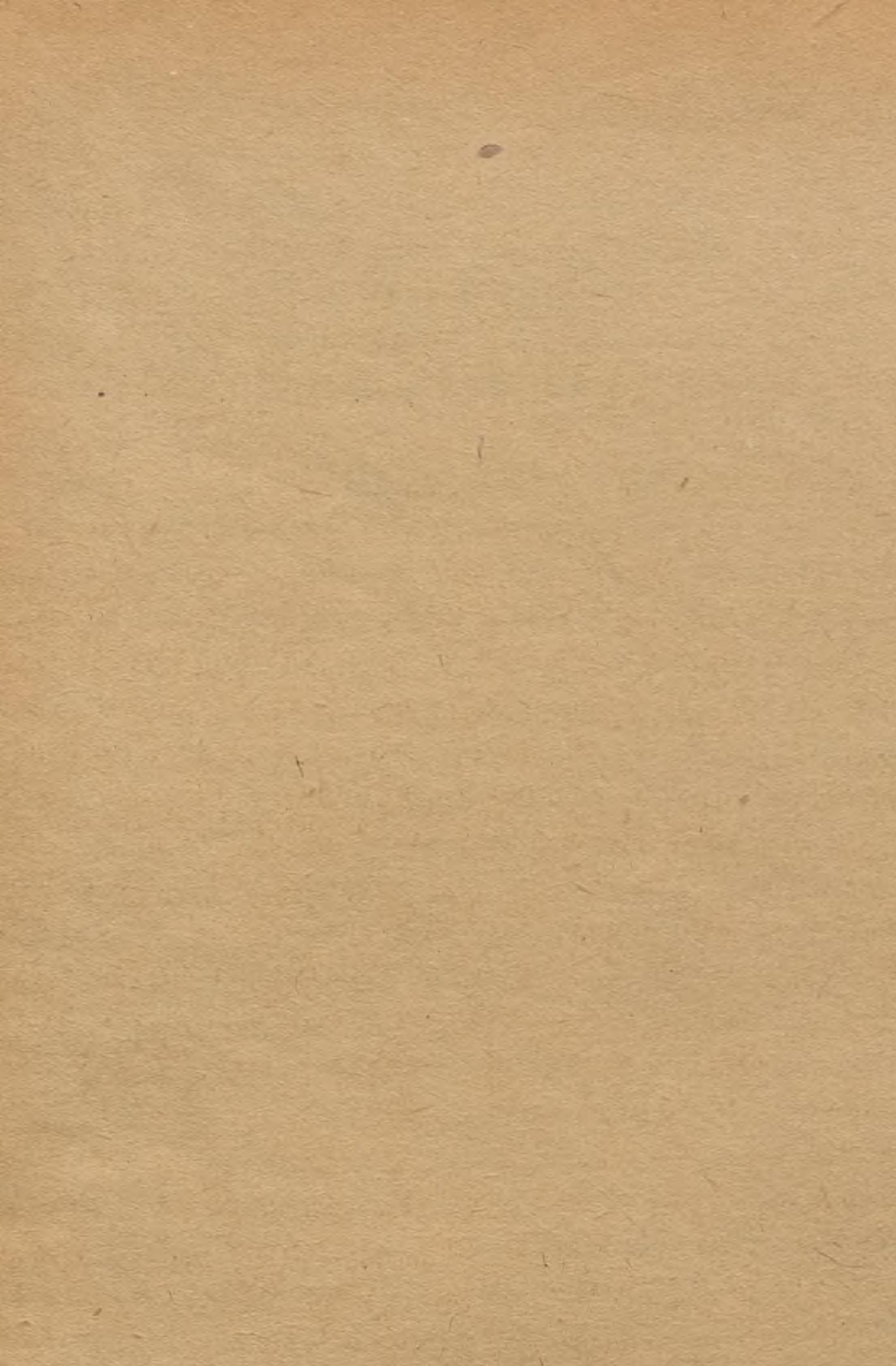
nostka gospodarcza, dysponująca samodzielnie - w określonych granicach - przydzielonymi jej przez państwo środkami w celu wykonania planowych zadań, obowiązana do jak najbardziej oszczędnego gospodarowania tymi środkami, a równocześnie zainteresowana w wykonaniu z nadwyżką ilościowych i jakościowych wskaźników planu".

"Ażeby otrzymywać środki pieniężne i kredyt od państwowych instytucji kredytowych, socjalistyczne przedsiębiorstwa i organizacje muszą dysponować własnymi środkami i korzystać z praw osoby prawnej" (str. 42) - czyli muszą działać na zasadach rozrachunku gospodarczego.

Z drugiej strony zadanie banków polega na stałym czuwaniu nad tym, aby zasady rozrachunku gospodarczego były istotnie przestrzegane przez jednostki finansowe. Zadanie to spoczywa przede wszystkim na bankach finansujących przedsiębiorstwo. W rzeczywistości obowiązek kontroli bankowej można określić jako obowiązek kontrolowania, czy dane przedsiębiorstwo przestrzega zasad rozrachunku gospodarczego przy wykonywaniu swoich planowych zadań. "Kontrolowanie przez bank dyscypliny płatniczej jednostek gospodarczych, dokonywane przy przeprowadzaniu rozliczeń - stanowi niezbędny warunek skuteczności całego systemu rozrachunku gospodarczego" (str. 252). Funkcja kredytu bankowego, funkcja procentu od kredytu polega również na umacnianiu zasad rozrachunku gospodarczego.

Oczywiście, nie należy zapominać, że w celu ugruntowania zasad rozrachunku gospodarczego bank nie może ograniczać swojej roli tylko do kontroli i stosowania sankcji gospodarczych, lecz powinien służyć finansowym jednostkom wszelką możliwą pomocą organizacyjną i poradnictwem."

Opracował dr St. Buczkowski.

ROZRACHUNEK GOSPODARCZY.

Rozrachunek gospodarczy jest takim systemem zarządzania uspołecznioną gospodarką, który z jednej strony zapewnia inicjatywę gospodarczą każdemu poszczególnemu przedsiębiorstwu i stwarza jego materialne zainteresowanie w sprawie wykonania zadań planowych, a z drugiej strony wprowadza - za pośrednictwem systemu umów gospodarczych, zawieranych na podstawie planu - kontrolę wzajemną poszczególnych odcinków jedyniej planowej gospodarki i wzmacnia dyscyplinę w stosunku do wykonania planu majątkową odpowiedzialność każdego przedsiębiorstwa za przestrzeganie tych umów. Rozrachunek gospodarczy jest najważniejszym narzędziem przyśpieszenia akumulacji socjalistycznej. Ta rola rozrachunku gospodarczego, jako bodźca akumulacji w sektorze socjalistycznym, wzrasta szczególnie w drugim stadium "nepu"¹⁾, gdy akumulacja uspołecznionego gospodarstwa socjalistycznego szybko wzrosła pod względem swej wielkości i znaczenia.

W ustroju kapitalistycznym naczelna zasada działalności gospodarczej jest pogon za największym zyskiem, co rodzi zasadę konkurencję. Dyktatura proletariatu odziedziczyła po świecie kapitalistycznym tysiące przedsiębiorstw, które wyrosły na gruncie własności prywatnej i zaciętej walki konkurencyjnej pomiędzy kapitalistami i zrzeszeniami kapitalistycznymi. Zwycięski proletariat po zniesieniu kapitalistycznego systemu zawiązczania i konkurencji nie może od razu poddać tych licznych przedsiębiorstw wsp.

x) Wielka Encyklopedia Radziecka Tom 39 str. 851-859

i) NEP - "Nowa Ekonomiczna Polityka"

nemu systemowi rachunkowości bezpośredniej i bezpośredniego podziału środków i produktów pracy. Jednocześnie dyktatura proletariatu nie daje się pogodzić z izolowaniem się poszczególnych przedsiębiorstw, z dażeniem każdego z nich do największego zysku. Rozrachunek gospodarczy jest takim właśnie systemem zarządzania gospodarką, który z jednej strony zapobiega anarchicznej konkurencji pomiędzy przedsiębiorstwami przy korzystaniu przez nie z towarowo-pieniężnej formy gospodarowania, z drugiej zaś strony wprzega materialne zainteresowanie każdego przedsiębiorstwa do służenia planowi. Dyktatura proletariatu posługuje się rozrachunkiem gospodarczym, jako metodą utrwalenia i rozwoju społeczniczej produkcji socjalistycznej.

Rząd państwa proletariackie reguluje formy i metody rozrachunku gospodarczego na każdym danym stopniu okresu przejściowego, gdyż dyktatura proletariatu decyduje o dynamicie gospodarki przejściowej. Dlatego ataki naszych wrogów na politykę partii, ich próby puderwania naszego budownictwa socjalizmu nie ominęły także/zagadnień rozrachunku gospodarczego. Burżuazyjni zwolennicy przywrócenia kapitalizmu usiłowali zniekształcić rozrachunek gospodarczy, interpretując go, jako zastosowanie burżuazyjnej zasady rentowności, usiłując i w tym wypadku przeprowadzać swoją tendencję powrotu ku kapitalizmowi. Oporumieli prawicowi, odpierając wpływ kuźnickie, łączyli się z burżuazyjnymi zwolennikami przywrócenia kapitalizmu, głosząc niemożliwość pogodzenia rozrachunku gospodarczego z planem, domagając się podporządkowania planu zniekształconemu przez nich " rozrachunkowi gospodarczemu ". Kontrrewolucyjni trockiści i zinowjewowcy interpretowali metody rozrachunku gospodarczego, jako metody kapitalizmu państwowego; nieuznawanie przez nich roli pieniądza w przedsiębiorstwach socjalistycznych, domaganie się inflacji - wszystko to było próba puderwania podstaw rozrachunku gospodarczego. " Lewacy " drobno-burżuazyjni traktowali rozrachunek gospodarczy, jako coś, co nie da się pogodzić z planem i szdzili, że traci on swoje znaczenie w okresie socjalizmu. Oni to właśnie stawiali wnioski o zniesienie pieniądza i przejęcie do bezpośredniej wymiany produktów.

Partia ze Stalinem na czele rozgromiła wszystkie te ataki na swą linię generalną i w toku olbrzymiego rozwoju gospodarki socjalistycznej.

stycznej nieustannie wpajała rozrachunek gospodarczy.

Rozrachunek gospodarczy w pierwszym stadium "nepu".

Nierozerwalny związek rozrachunku gospodarczego z planem ujawnił się już w pierwszym stadium "nepu". Już XI konferencja partyjna w r. 1921 podkreśliła, że "rządzenie wielkim przemysłem państwowym wymaga najściślejszego przestrzegania ogólnego państwowego planu przemysłowego, opartego na ścisłej ewidencji zasobów przedsiębiorstwa oraz budżetu każdego przedsiębiorstwa państwowego z osobna i wszystkich razem. Rozrachunek gospodarczy powinien być podstawa prowadzenia całego przemysłu państwowego" (Uchwała XI konferencji RKP (b)).

Jednakże w pierwszym stadium "nepu" - wskutek samego charakteru planu i warunków walki dyktatury proletariatu o zwiększenie elementów socjalistycznych w naszej gospodarce - nienaturalna postać rozrachunku gospodarczego stać się musiał t.zw. rozrachunek handlowy.

W sytuacji, gdy zmuszeni byliśmy tolerować w określonych granicach pewien rozwój kapitalizmu, gdy przeważająca forma kontaktu między przemysłem socjalistycznym a rozproszoną gospodarką drobno-towarową był kontakt towarowy, koniecznym się stało, by przedsiębiorstwa socjalistyczne opanowały metody konkurencji z kapitalistami w celu ataku na kapitalizm, przewyciężania samorzutnych tendencji rynku i utrwalania zasad nowości w gospodarce narodowej. Nie darmo Lenin wtedy pisał: "Gospodarujcie wszyscy. Kapitaliści zagraniczni, koncesjonariusze i dzierżawcy, będą oni wyciskali z was setki procentów zysku, będą się przy was bogacili. Niech się bogacą, a wy naučcie się od nich gospodarowania i tylko wtedy będącie w stanie zbudować republikę komunistyczną" ("Dzieła", tom XXVII, str. 46). Przewaga na wsi gospodarki drobnotowarowej, związane z tym istnienie pewnej, chociaż ograniczonej, wolności handlu, z tą różnicą, że kapitał prywatnego - wszystkie te cechy pierwszego stadium "nepu" musiały odbić się na charakterze rozrachunku gospodarczego w tym stadium. W związku z tym musiało się dać przedsiębiorstwom szersze uprawnienia w zakresie manewrowania przydzielonymi im środkami, a to w celu umożliwienia im wspólnie obok was; będą obok was również kapitaliści".

zawodnictwa z kapitalistami (uprawnienia te obejmowały określenie asortymentu produkcji, a w pewnym okresie nawet jej cen, warunków zbytu itp.) Lecz nie zwalniało to bynajmniej przed -siębiorstw i trustów, pracujących na zasadach rozrachunku gospodarczego z odpowiedzialności za prowadzenie właściwej polityki ekonomicznej państwa proletariackiego, za wykonanie zadań, zleconych przez państwo, za właściwe użytkowanie powierzonych im środków państwowych i za pieczę nad nimi.

W liście do Sokolnikowa w połowie lutego 1922 Lenin pisał: "Sądzę, że trusty i przedsiębiorstwa pracujące na zasadzie rozrachunku gospodarczego, są powołane do życia właśnie w tym celu, by same ponosiły odpowiedzialność całkowitą za bezdeficytową pracę swych przedsiębiorstw. Jeżeli bezdeficytowości tej nie osiągnęli, to, według mnie, należy ich oddawać pod sąd i karać cały zespół członków zarządu długotrwalem pozbawieniem wolności (być może, z zastosowaniem po pewnym okresie zwolnienia warunkowego), konfiskatę całego majątku itd. Jeżeli my, po zastosowaniu do trustów i przedsiębiorstw zasady rozrachunku gospodarczego, nie potrafimy zagwarantować na sposób kupiecki swego interesu, to będziemy ostatnimi głupcami (Lenin, Dzieła, tom XXIX, str. 420).

Tylko po stworzeniu takiego reżimu dla sektora uspołecznionego można było wykonać zasadnicze zadania planu gospodarki narodowej pierwszego okresu "nepu", nawiązać kontakt z biedną chłopską i chłopami średniakami i szybko wypierać kapitał prywatny z jego pozycji. Jasny jest wobec tego prawicowo-opozycyjny charakter twierdzenia, jakoby w pierwszym stadium "nepu" wprowadzenie rozrachunku gospodarczego było skutkiem braku planu i miało na celu jego zastąpienie. W rzeczywistości zaś wprowadzenie rozrachunku handlowego na pierwszym stopniu "nepu" było jednym z elementów procesu utrwalenia zasady planowości w gospodarce narodowej. Współzależność wzajemna rozrachunku gospodarczego i planu rosła coraz bardziej w miarę wzrostu sektora uspołecznionego i jego wpływu organizującego na gospodarkę narodową. Ta zależność wzajemna rosła w miarę tego, jak gospodarka nasza droga rozwiniętego natarcia socjalistycznego, poprzez

powszechną kolektywizację rolnictwa i zlikwidowanie na tym gruncie kulaćwa, jako klasy, przechodzącą od formacji wieloukładowej do bezwzględnego opanowania przez sektor socjalistyczny istniejącej jeszcze drobnej gospodarki towarowej. Przewyciężenie wszystkich innych układów było nierozerwalnie związane z przewyciężeniem metod rynkowych w pierwszym stadium "nepu" i przejściem w sferze obiegu do metod swoistych, do handlu radzieckiego bez kapitalistów, bez spekulantów.

Rozrachunek gospodarczy w okresie socjalizmu. Pod względem organizacji handlu zachodzi pomiędzy okresem socjalizmu a pierwszym stadium "nepu" zasadnicza różnica: " Po pierwsze, handlu radzieckiego nie można stawać na jednej płaszczyźnie z handlem w pierwszym okresie "nepu," nawet pomimo jego regulowania przez państwo. Jeżeli handel pierwszego stadium nepu tolerował ożywienie kapitalizmu i funkcjonowanie sektora prywatno kapitalistycznego w obrębie towarowym, to założeniem handlu radzieckiego jest odrzucenie zarówno jednego jak i drugiego z tych czynników. Czym jest handel radziecki ? Jest to handel bez kapitalistów - małych i wielkich, bez spekulantów - małych i wielkich. Jest to handel swoisty, którego nie znała dotąd historia, a który praktykujemy tylko my, bolszewicy, w warunkach rozwoju systemu radzieckiego. Po drugie - mamy teraz dość rozwinięty przemysł państwo i cały system kołchozów i sowchozów, które zaopatrują państwo w olbrzymie zapasy towarów ziemniczych i przemysłowych, służących rozwojowi handlu radzieckiego. Nie było tego i nie mogło być w warunkach pierwszego stadium "nepu" /Stalin, Zagadnienia Leninizmu, (dodatek do wyd. 9) M.1933, str.32/. W okresie socjalizmu, gdy przedsiębiorstwa socjalistyczne nie muszą dostosowywać się do cen wolnego rynku, gdy nie ma konkurencji między nimi a przedsiębiorstwami prywatno-kapitalistycznymi, rozrachunek gospodarczy wyraża się nie tyle w prawie przedsiębiorstwa do samodzielnego określenia swego miejsca w sferze obrotu, ile w prawie do ustalania takich sposobów i dróg użytkowania przydzielonych mu środków, któreby zapewniły najlepsze i najefektywniejsze wykonanie zadań planu.

Utrwalenie dyktatury proletariatu i zasady planowości

umożliwiło jednocześnie szersze wykorzystanie rozrachunku gospodarczego, jako metody walki o wykonanie zadań planu. Utrwalenie zasady planowości nie tylko nie oznacza osłabienie rozrachunku gospodarczego, jak sądzą "lewi" oportuniści, lecz w danym stadium budownictwa socjalistycznego - utrwalenie to prowadzi do wzmacniania roli rozrachunku gospodarczego. W miarę utrwalania się sektora socjalistycznego mogliśmy organizować sprawę kierownictwa naszych przedsiębiorstw w ten sposób, by wykonanie zadań planu, niezależnie od osiągnięcia rentowności, opierało się na pewnym materialnym zainteresowaniu przedsiębiorstw w tym wykonaniu. Tak n.p. przedsiębiorstwo, które państwo świadomie, na mocy planu, prowadzi deficytowo, pokrywając deficyt ze środków ogólnie-państwowych, może jednak stosować zasady rozrachunku gospodarczego, ponieważ każda zaoszczędzona w stosunku do zaplanowanego kosztu własnego suma wpływa do dyspozycji przedsiębiorstwa, każde zaś przekroczenie planowego kosztu własnego oznacza pogorszenie sytuacji przedsiębiorstwa. W ten sposób rozrachunek gospodarczy stać się może narzędziem walki o wykorzenienie deficytowości na tle zmniejszenia kosztu własnego, a tym samym wzrastać w olbrzymiej skali ^{rola} rozrachunku gospodarczego jako bodźca akumulacji socjalistycznej. Jasne więc jest, jak dalece antypartyjne są próby przedstawienia sprawy w tym świetle, jakoby jedynym sposobem stosowania rozrachunku gospodarczego miało być proste podwyższenie ceny do poziomu faktycznego kosztu własnego. Oczywiste jest, że próby takie są tylko prawicowo oportunistycznym zniekształceniem pojęcia rozrachunku gospodarczego i zbliżeniem jego do burżuazyjnej zasady rentowności.

Zniekształceniem pojęcia rozrachunku gospodarczego są, z jednej strony, próby pogoni za zyskiem ze szkodą dla wykonania planowych zadań, a z drugiej - lekceważenie przy wykonywaniu planu sprawy akumulacji (np. pościg za osiągnięciem tylko ilościowych wskaźników planu i lekceważenie wskaźników jakościowych, tj. sprawy zniżenia kosztu własnego, sprawy akumulacji, jakości produkcji). Rozrachunek gospodarczy jest nierozerwalnie związany z pieniężnem, z pieniężną postacią planu. W przemówieniu swym na XVII Zjeździe partii Stalin stwierdził, że "pieniądz będzie istniał u nas jeszcze długo, aż do Wakończe-

nia pierwszego stadium komunizmu - czyli stadium socjalistycznego". Stalin podkreślił dalej, że " pieniądz jest tym narzędziem burżuazyjnego ustroju ekonomicznego, które wzięła w swe dlonie władza radziecka i przystosowała do interesów socjalizmu w tym celu, by rozwinąć w pełnej skali handel radziecki i przygotować w ten sposób warunki do bezpośredniej wymiany produktów". (Stalin, referat sprawozdawczy, na XVII Zjeździe partii, z pracy CK WKP(b), M. 1934, str. 40).

Wynika stąd niechybnie wniosek, że materialne, pieniężne zainteresowanie i odpowiedzialność przedsiębiorstw za wykonanie planu będą - wraz z pieniądzem - naszym narzędziem do tej chwili, zanim nie przejdziemy do bezpośredniej wymiany produktów. Dopiero na podłożu wysokiego rozwoju sił wytwórczych i zupełnego organizacyjnego opanowania metod bezpośredniego obrachunku i podziału pracy, narzędzi pracy i produktów pracy, dopiero w wyższym stadium rozwoju komunizmu można zrealizować, to przejście, zniesć pieniądz i wyzbyć się konieczności rozrachunku gospodarczego.

Rozrachunek gospodarczy i plan. Rozrachunek gospodarczy w poszczególnych przedsiębiorstwach wymaga istnienia określonego systemu ich wzajemnych stosunków planowych. Metoda skordynowania objętych rozrachunkiem gospodarczym interesów poszczególnych przedsiębiorstw ze sobą i z planem gospodarki narodowej jest umowa gospodarcza. Materialne zainteresowanie stron w wykonaniu zobowiązań umownych jest bodźcem do wykonania objętych umową zadań planowych.

Organy gospodarcze - ujmując swe stosunki w ramy umowy - zobowiązują się wzajemnie, pod rygorem odpowiedzialności materialnej, wyświadczyć w umówionych terminach umówione usługi lub dostarczyć produkty o określonej ilości i jakości, bez tych elementów nie maowy, zawartej na zasadzie rozrachunku gospodarczego. Roli umowy, konkretyzującej wzajemne stosunki planowe poszczególnych organów gospodarczych, nie wolno w żadnym razie nie doceniać; formalne ujęcie planowych stosunków przy pomocy umowy nie jest zwykłym ich dublowaniem, lecz jest ustaleniem konkretnej odpowiedzialności po-

szczególnych uczestników gospodarki socjalistycznej za wykonanie zobowiązań, czyli za wykonanie planu. Plan, któremu nie nadano formy umowy na zasadach rozrachunku gospodarczego, wymaga jeszcze konkretnego mechanizmu swego wcielenia w życie. Dlatego uchwała RKL z dn. 20 III. 1931 stanowi, że " Państwowe, gospodarcze i spółdzielcze organy i przedsiębiorstwa określają - w granicach zadań planowych - swoje stosunki wzajemne w zakresie dostaw towarów, wykonania robót i usług drogi zawierania umów i zamówień, zamówień i ponoszą za ich wykonanie odpowiedzialność, ustalona przez prawo" / gazeta "Izwiestija" z dn. 21 marca 1931, Nr 79 (4826) /. W ten sam sposób stwierdza się, że umowa bez materialnej, pieniężnej odpowiedzialności za jej wykonanie jest nieważna.

Plany nasze określają kierunki ruchu głównych strumieni dóbr materialnych wśród poszczególnych odcinków naszej gospodarki. Plan zawiera nie tylko ilościowe proporcje pomiędzy poszczególnymi dziedzinami gospodarki, lecz również jakościowe dostosowanie wyników produkcji jednych dziedzin gospodarki i jednych przedsiębiorstw do potrzeb innych dziedzin gospodarki i innych przedsiębiorstw, a także do potrzeb spożycia osobistego. Lecz nie znaczy to, bynajmniej, że przebieg planowej gospodarki odbywa się lub może się odbywać automatycznie. Wyobrażanie sobie prowadzenia naszej gospodarki w postaci jakiejś automatyzacji planu, który wszystko przewiduje, wszystko określa tak, że skoro plan jest opracowany, to można się uspokoić - oznaczałoby niezrozumienie rzeczywistego mechanizmu wykonywania naszych planów. "Tylko biurokraci mogą myśleć, że planowa roba kończy się z chwilą opracowania planu. Opracowanie planu jest tylko początkiem planowania. Prawdziwe kierowanie planowe rozwija się dopiero po opracowaniu planu, po sprawdzeniu go w terenie, w toku wykonywania, po skorygowaniu i doprowadzeniu do ścisłości" (Stalin, Zagadnienia leninizmu wyd. 9, str. 553). Na to, by każda jednostka gospodarcza wykonywała swoje zadanie planowe pod względem ilości, jakości i asortymentu swej produkcji, konieczna jest nieustanna kontrola tego wykonania "przy pomocy rubla" przez odbiorców, czyli bądź przez sieć dystrybucyjną, bądź przez inne przedsiębiorstwo. Osiąga-

się to w drodze ustalenia materialnej odpowiedzialności z tytułu konkretnych, stosunków umownych pomiędzy poszczególnymi jednostkami gospodarczymi, które, oddziałyując w ten sposób wzajemnie na siebie, zmuszają się wzajemnie do wykonania zadań zleconych im przez plan gospodarki narodowej. Kontrolę wykonania planu pełni nie tylko ten, kto ustalił planowe zadanie, ale i cały zespół stosunków materialnych, ustalonych pomiędzy poszczególnymi jednostkami gospodarczymi. To właśnie jest i stotą "kontrolowania przy pomocy rubra" wykonania planów gospodarczych.

Rozrachunek gospodarczy i kredyt radziecki. Kontrola przy pomocy rubla nie ogranicza się jednak do wzajemnej odpowiedzialności organów gospodarczych przed sobą. Celem wpojenia reżimu odpowiedzialności materialnej za wykonanie planów konieczna jest jeszcze kontrola za pomocą rubla ze strony systemu kredytowego. Formą tego rodzaju odpowiedzialności jest kredyt jedynego banku państwowego, kredyt krótkoterminowy, który otwiera się organom gospodarczym odpowiednio do zakumulowania w nich dóbr materialnych i wykonania przez nie zadań planu. Istnienie dźwigni kredytowej, formy kredytowej jest bodźcem ku przyśpieszeniu obiegu dóbr materialnych w gospodarce i podniesieniu jakości roboty. Celem pobudzenia za pośrednictwem kredytu wszystkich organów gospodarczych do wykonania jakościowych i ilościowych wskaźników planu, wysokość kredytu radzieckiego i terminy jego spłaty ściśle się wiążą z tymi wskaźnikami. Odpowiedzialność za spłatę kredytów bankowych i jej punktualności zmuszają organy gospodarcze do znacznie aktywniejszej walki o wykonanie umów, ponieważ niewykonanie zobowiązań przez jedną ze stron pozbawia drugą stronę możliwości punktualnej spłaty kredytu bankowego. Dlatego jednym z najważniejszych bodźców do wpojenia rozrachunku gospodarczego jest zwrotny charakter kredytów i terminowość ich spłaty, rozgraniczenie własnych środków obrotowych i pożyczonych (bankowych), a także ustalenie wzajemności pomiędzy wysokością kredytu, a przebiegiem wykonania planu produkcji i obrotu towarów. Gto dlaczego błędy w przebiegu reformy systemu kredytowego przyczynią się w dużym stopniu do paderwania zasady rozra-

biurowka gospodarczego w sektorze uspołecznionym, poprawki zasady do reformy kredytowej, przeprowadzone przez partie i rządy, stały się poważnym bodźcem do ugruntowania zasad rozrachunku gospodarczego i wpojenia go we wszystkie ogniwa gospodarczego systemu. Poprawki te miały również nie małe znaczenie w sprawie ugruntowania i rozwoju budownictwa socjalistycznego.

Rozrachunek gospodarczy wewnątrz przedsiębiorstw. Korzystanie z kredytu bankowego na zasadzie wydzielenia przedsiębiorstwa w jednostkę samodzielnie bilansującą jest również tak ważnym momentem formalnym stosowania rozrachunku gospodarczego, że bez niego nie można sobie wyobrazić przedsiębiorstwa, opartego na tym rozrachunku. Samodzielne korzystanie z kredytu bankowego i rozliczanie się za pośrednictwem banku jest cechą odróżniającą pełny rozrachunek gospodarczy, który przysługuje przedsiębiorstwu, od zastosowania rozrachunku gospodarczego w poszczególnych częściach przedsiębiorstwa, tj. w poszczególnych oddziałach (zakładach), nie uprawnionych ani do samodzielnego rozliczania się z innymi przedsiębiorstwami i instytucjami, ani do samodzielnego korzystania z kredytów i które nie zawierają samodzielnie umów z innymi przedsiębiorstwami. Istnienie zasad rozrachunku gospodarczego w zewnętrznych stosunkach oddziałów fabrycznych przedsiębiorstwa między sobą lub w stosunkach między oddziałami a przedsiębiorstwem jako całością nie może być traktowane jako przeciwstawianie się ich sobie wzajemnie w charakterze samodzielnego przedsiębiorstw. Takie ujęcie jest zasadniczo niesłuszne i nie daje się pogodzić z zasadą jedynowładztwa w przedsiębiorstwie. Obok tego wprowadzenie rozrachunku gospodarczego wewnątrz przedsiębiorstwa, ustalenie opartych na tych zasadach stosunków pomiędzy poszczególnymi oddziałami są nadzwyczaj istotnym czynnikiem wzmacniania zasad rozrachunku gospodarczego w przedsiębiorstwie jako całości i zwiększenia roli rozrachunku gospodarczego, jako metody rządzenia gospodarką na zasadzie planu. Wewnętrzne fabryczne stosunki, oparte na zasadzie rozrachunku gospodarczego, nie ograniczają się do zastosowania tej zasady w oddziałach (zakładach). Rozwój współzawodnictwa socjalistycznego wywołał i takie jego formy jak współzawodnictwo pracujących na zasadzie rozrachunku gospodar-

czego brygad. Swoistość opartej na zasadzie rozrachunku gospodarczego brygady polega przede wszystkim na tym, że elementy rozrachunku gospodarczego stosuje się tu tylko w trybie socjalistycznego współzawodnictwa członków brygady, tj. na zasadzie ich dobrowolnej zgody.

Przeniesienie brygady na rozrachunek gospodarczy w trybie administracyjnym jest jednym z najgrubszych zniekształceń tej zasady. Próby mechanicznego przenoszenia tu formy oddziałowego rozrachunku gospodarczego droga przydzielenia brygadom środków obrotowych i wprowadzenia w związku z tym odpowiedzialności materialnej za wykonanie zobowiązań, które brygada bierze na siebie na mocy umowy z administracją oddziału, zostały stanowczo odrzucone na Wszechzwiązkowej naradzie brygad, pracujących na zasadzie rozrachunku gospodarczego w 1932 r.

Rozrachunek gospodarczy, jako jeden z sześciu warunków Stalina. Wywody powyższe wyjaśniają, dlaczego problemy rozrachunku gospodarczego zajmują tak poważne miejsce we wszystkich uchwałach partii i rządu, dotyczących problemów budownictwa gospodarczego. "Zastosowanie zasady rozrachunku gospodarczego w całej robocie gospodarczej - mówią uchwały XVII konferencji partyjnej - jest najważniejszym bodźcem do wykrycia w naszej gospodarce ogromnych i w dużym stopniu jeszcze nie wykorzystanych rezerw, które przyczyniają się do przyspieszenia wzrostu akumulacji socjalistycznej, a przez to samo wzmacniają podstawę materialną całego budownictwa socjalistycznego". Walka o wpojenie i ugruntowanie rozrachunku gospodarczego jest walką o ugruntowanie i rozrost sektora socjalistycznego. Prawdziwy rozrachunek gospodarczy i prawdziwa kontrola przy pomocy rubla są najlepszą metodą walki przeciwko niwelacji płac, przeciw brakowi odpowiedzialności osobistej i niegospodarności, a z drugiej strony - walki o wzrost wydajności pracy, o lepszą organizację procesów produkcji i obrotu towarów, o zwiększenie tempa socjalistycznej akumulacji. Formułując swe historyczne sześć warunków reorganizacji metod administrowania gospodarką, Stalin wymienił na zakończenie, jako jeden z tych warunków ugruntowanie i wpojenie rozrachunku gospodarczego, jako sposobu zwiększenia socjalistycznej akumulacji.

" Wykorzenienie niegospodarności, mobilizacja wewnętrznych zasobów przemysłu, wpojenie i ugruntowanie rozrachunku gospodarczego we wszystkich naszych przedsiębiorstwach, systematyczne obniżanie kosztu własnego, zwiększenie akumulacji wewnętrznej przemysłu we wszystkich bez wyjątku jego dziedzinach. To jest droga do wyjścia. A więc - wpoić i ugruntować rozrachunek gospodarczy, zwiększyć akumulację wewnętrzna przemysłu - oto zadanie" (Stalin, Zagadnienia leninizmu, wyd.9, str.600). Historyczna uchwała plenum listopadowego OK WKP (b)/1934/ o zniesieniu kart chlebowych otwiera dalsze, jeszcze szersze perspektywy rozwoju handlu radzieckiego i wpojenia rozrachunku gospodarczego.-

ROZRACHUNEK GOSPODARCZY
Z PRAWNEGO PUNKTU WIDZENIA¹⁾

Istotnym przejawem centralizmu demokratycznego w dziedzinie gospodarczej jest rozrachunek gospodarczy. Rozrachunek gospodarczy - to orąż socjalistycznej akumulacji, główny środek zabezpieczenia rozszerzonej socjalistycznej reprodukcji.

Rozrachunek gospodarczy zapewnia ewidencję i kontrolę nad miarą pracy oraz produkcyjnego spożycia tego przedsiębiorstwa państwowego, które na danym odcinku wykonuje swą część narodowo-gospodarczego planu. Rozrachunek gospodarczy jest metodą indywidualizacji rezultatów wykonania zadania planowego przez przedsiębiorstwo państowe. W ten sposób rozrachunek gospodarczy zapewnia likwidację objawów braku indywidualnej odpowiedzialności w działalności przedsiębiorstwa państwowego. Stąd - majątkowa odrębność przedsiębiorstwa państwowego, jego samodzielność i inicjatywa w wykonywaniu planu. Wyodrębnienie majątkowe pociąga za sobą samodzielność odpowiedzialności majątkową przedsiębiorstwa państwowego. Wyodrębnienie majątku organu państwowego jest jedną z form występowania jedności własności państwowej, rozumianej nie jako abstrakcyjna jedność, lecz jako konkretna jedność, jako jedność w wielopostaciowości. Mamy tu do czynienia z takim samym stosunkiem wzajemnym jak między państwem a jego organem.

Zaznaczone wyżej cechy rozrachunku gospodarczego, wynikające z jego istoty. Istota zaś rozrachunku gospodarczego polega na tym, że jest on jedną z form zastosowania w działalności przedsiębiorstw państwowych zasady wynagrodzenia według pracy, a tym samym jedną z form urzeczywistnienia prawa wartości w gospodarce socjalistycznej. Przedsiębiorstwo państowe pozbywa swoją produkcję odpłatnie po cenie planowej t. j. odpowiednio do pracy, której ta produkcja wymaga. Przy zlej pracy przedsiębiorstwa, prowadzonego według zasad rozrachunku gospo-

1) Tłumaczenie fragmentu książki S.N. Bratusia pt. "Iuridiczeskie lica w sowieckom grażdanskom prawie" str. 115-123. Moskwa 1947.

darczego jego sytuacja majątkowa się pogarsza, przy wykonaniu planu z nadwyżką - jego środki zwiększa się. Stosunki między przedsiębiorstwami państwowymi mają wyrównawczo-odpłatny charakter.

Zakres rozpowszechnienia zasady wynagrodzenia według pracy - stanowiącej podstawową zasadę społeczeństwa socjalistycznego, nie może ograniczać się tylko do rozdziału konsumpcyjnego. Zasada ta rozciąga się również na wytwórczość socjalistyczną. Lenin w "Najbliższych zadaniach władzy radzieckiej" pisał: "Państwo socjalistyczne może powstać jedynie jako sieć wytwórczo-spożywczych komun sumiennie ewidencjonujących swoją produkcję i spożycie, oszczędzających pracę, stale wzmagających jej wydajność"...) Marks w swoich pracach wskazuje na ścisły związek między produkcją a podziałem, na zależność podziału od produkcji i na to, że sama produkcja jest produkcyjnym spożyciem. Tą ważną zasadę marksistowskiej ekonomii politycznej uzasadnił i skonkretyzował Marks na bogatym materiale historycznym w "Krytyce programu Götajskiego" Marks pisał: "Każdrozowy podział środków spożycia jest tylko następstwem podziału samych warunków produkcji. Zaś podział tych ostatnich stanowi o charakterze samej metody produkcji". - 2)

Twierdząc, że rozrachunek gospodarczy jest formą urzeczywistnienia zasady wynagrodzenia według pracy, a tym samym prawa wartości w działalności gospodarczych organów państwa socjalistycznego - nie możemy pominać następującej wypowiedzi Lenina: "w pierwszej fazie społeczeństwa komunistycznego (która zwykle nazywa się socjalizmem)" prawo burżuazyjne" nie przestaje uchylońca całkowicie, lecz tylko częściowo, jedynie w miarę osiągniętego już ekonomicznego przewrotu, t. j. tylko w odniesieniu do środków produkcji, "Prawo burżuazyjne" uznaje je za prywatną własność poszczególnych osób. Socjalizm czyni je wspólną własnością. O tyle - ale tylko o tyle - "prawo burżuazyjne"

1) Lenin, Pisma, t. XXII, str. 451.

2) Marks, Dzieła wybrane, t. II, str. 454.

traci moc.

Zachowuje ono jednak moc w drugiej swej części - pozosta-je w charakterze regulatora (czynnika określającego) podziału produktów i podziału pracy między członkami społeczeństwa".¹⁾

Lenin mówi o uchyleniu "prawa burżuazyjnego" w odniesie-niu do środków produkcji. Czy to oznacza, że zasada wynagrodze-nia według pracy działa jedynie w zakresie podziału produk-tów spożycia między jednostkami t. j. między bezpośrednimi uczestnikami społecznego procesu pracy. Takie ujęcie zakresu działania zasady wynagrodzenia według pracy, należy uznać za zbyt wąskie. Jak wynika z przytoczonej wyżej cytaty Lenin uwa-żał, że "prawo burżuazyjne" jest nie tylko regulatorem podzia-łu produktów, lecz i podziału pracy między członkami społeczeń-stwa. Ani Marks, który napisał "Krytykę programu Gotajskiego" w 1875 r. ani Lenin w 1917 r. jako przedstawiciele socjalizmu naukowego, nie mogli i nie usiłowali naszkicować obrazu kon-kretnej organizacji socjalistycznej produkcji. Dlatego ani Marks, ani Lenin nie piszą, jakie konkretne formy przyjmie po-dział pracy między członkami społeczeństwa socjalistycznego, jak będzie zorganizowana działalność przedsiębiorstw państwo-wych. Podział pracy - to nie tylko podział siły roboczej po-między poszczególnymi działami produkcji, lecz także podział samych środków produkcji, jako zmaterializowanej pracy. Pro-ces rozszerzonej socjalistycznej produkcji włącza w siebie proces podziału pracy między poszczególnymi gałęziami pro-dukcyjnymi, zgodnie z państwowym planem rozwoju gospodarki narodowej. Przewidziana w planie określona miara pracy i pro-dukcyjnego spożycia tego kolektywu pracujących, który tworzy "żywy substrat" przedsiębiorstwa państwowego, materializuje się w produkcji tego przedsiębiorstwa. Przekazanie tej pro-dukcyjnej produkcji innemu przedsiębiorstwu, będące jednym z momentów ru-chu społeczeństwa produkcji nie może nie równoważyć się w obrę-bie socjalizmu inną ilością pracy, wyrażoną w innej rzeczo-wej formie.

1) Lenin, Pisma, t. XXI, str. 435.

Należy podkreślić również tę okoliczność, że wypowiedzi Marks i Lenina o zasadzie wynagrodzenia według pracy w okresie socjalizmu nie zahaczają o zagadnienie roli i znaczenia towarowo-pieniężnej formy w gospodarce socjalistycznej. Marks i Lenin mieli na widoku społeczeństwo socjalistyczne w tym etapie jego rozwoju, w którym potrzeba pieniędzy już odpadła, i udział każdego w społeczeństwie produkcji może być określony bezpośrednio w pracogodzinach. Marks pisał: "Indywidualny czas pracy poszczególnego wytwórcy - to wniesiona przez niego część społecznego dnia roboczego, jego udział w nim. Otrzymuje on od społeczeństwa pokwitowanie, zgodstarczy, tyle a tyle pracy (po odliczeniu części jego pracy na rzecz społecznych funduszy) i na zasadzie tego pokwitowania otrzymuje z zapasów społecznych taką ilość środków spożyci, jaka wymagała takiej samej ilości pracy". - 1) To samo mówi Lenin: "Każdy członek społeczeństwa, wykonując określoną część społecznie - niezbędnej pracy, otrzymuje zaświadczenie od społeczeństwa, że taką ilość pracy wykonał. Na podstawie tego zaświadczenia otrzymuje ze społecznych magazynów przedmiotów użytkowania - odpowiednią ilość produktów" - 2)

Towarzysz Stalin, na zasadzie doświadczeń budownictwa socjalistycznego w ZSRR rozwinął i wzbogacił naukę Marks - Engelsa - Lenina o ekonomii socjalizmu, w szczególności o znaczeniu towarowo-pieniężnej formy w socjalistycznym budownictwie. Jeszcze w 1934 r. towarzysz Stalin podkreślił, że "pieniądze pozostaną u nas jeszcze długo, aż do zakończenia pierwszego stadium komunizmu-socjalistycznego stadium rozwoju". - 3)

Wydatki przedsiębiorstwa powinny pozostawać w odpowiednim stosunku do jego dochodów. Zasada rozrachunku gospodar-

1) Marks, Dzieła wybrane, t. II, str. 452.

2) Lenin, t. XXI, str. 433.

3) Stalin, Zagadnienia leninizmu, wyd. II, str. 462.

oego warunku zainteresowanie przedsiębiorstwa dla rezultatów jego działalności, stwarza bodźec do rentownej pracy. Opłacalność może być osiągnięta jedynie przy urzeczywistnieniu zasady wynagrodzenia według pracy w działalności przedsiębiorstwa przy zastosowaniu prawa wartości, t.j. na podstawie rzeczywistego rozrachunku gospodarczego. Dla tego istotną cechą rozrachunku gospodarczego przedsiębiorstwa państwowego jest także jego zainteresowanie materialne rezultatami działalności produkcyjnej.

Indywidualizacja rezultatów wykonania planu, t.j. określenie wyników pracy każdego przedsiębiorstwa oddziennie ujawnia oblicze przedsiębiorstwa. Wykonanie planu oraz wykonanie planu z nadwyżką odbija się także na sytuacji materialnej zespołu robotników i pracowników przedsiębiorstwa w ca-

- 1) Dowodem tego, że stopień dochodowości przedsiębiorstwa zależy od rzeczywistego zrealizowania w przedsiębiorstwie zasady wynagrodzenia według pracy świadczy następujący fakt: fabryka metalurgiczna w Kuzniecku przez dłuższy okres czasu, systematycznie z miesiąca na miesiąc przekraczała swój fundusz płac, t.j. pobierała od państwa środki finansowe ponad plan, nie dając wzamian ekwiwalentu w postaci odpowiedniej produkcji. Gdy, jednak Bank Państwa przystąpił (od 1939 r.) do wypłaty przedsiębiorstwom pieniędzy na płace ścisłe, w odpowiednim stosunku do wykonanych zadań produkcyjnych - sytuacja uległa znaczącej zmianie; dyrekcja fabryki została zmuszona do rzetelnego dbania o organizację pracy, racjonalizację produkcji i t.d. W rezultacie już w październiku 1939 r. fabryka wykonała plan w 128,4 % (zamiast 98,2 % - w sierpniu) i po raz pierwszy uzyskała dwumilionową oszczędność w sumach przeznaczonych na fundusz płac. (patrz: W.M. Batyrjew i W.K. Sytnin, Organizacja i planowanie firmy w przemyśle socjalistycznym, wyd. Państw. Kom. Plan 1940 r. str. 49.).

łośćci i każdego z osobna. Z funduszu dyrektorskiego, tworzonego z potrąceń od planowych i ponadplanowych nadwyżek, polepszają się materialno-życiowe warunki pracowników danego przedsiębiorstwa, (budownictwo domów mieszkalnych, żłobki dziecięce i t. d.), otrzymują premie jego lepsi pracownicy. - 1)

Tutaj widoczny jest w pełni związek między zastosowaniem zasady wynagrodzenia według pracy do przedsiębiorstwa w całości, jako sposobu oceny rezultatów jego produkcyjnej działalności i zastosowaniem tej zasady do poszczególnego pracownika danego przedsiębiorstwa. - 2) Rozumie się, nie należy zapominać, że w ostatecznym obrachunku wyniki działalności przedsiębiorstwa, jako organu państwowego są przywiaszczone przez społeczeństwo socjalistyczne w całości - w osobie państwa radzieckiego, gdyż nie przedsiębiorstwo lecz państwo jest właścicielem wytworzzonego produktu. W ten sam sposób przekształca się we własność państwa także ta część wyników działalności przedsiębiorstwa, która nie ulega wydatkowaniu ponownie przez budżet państowy, i nie jest na nowo skierowana do produkcji lub na kapitalne budownictwo, lecz zostaje wykorzy-

1) Patrz uchwałę CKW i RKL ZSRR z dnia 19 kwietnia 1936 r. /Z.U. ZSRR 1936 r. Nr 20, poz. 169/. Uchwałę RKL ZSRR z dnia 2 lipca 1941 r. w związku z wybuchem wojny zostało uchycone potrącanie odpowiednich sum na fundusz dyrektorski. Dyrektywy o uchyleniu tych potrąceń zostały zamieszczone w okólniku centralnej buchalterii Lud. Kom. Budownictwa z dnia 1 sierpnia 1941 r. Nr 27-14 "O przelewaniu do budżetu specjalnych funduszów" (zamieszczony w Zbiorze dokumentów i wskazań w dziedzinie budownictwa, Nr 8; patrz także artykuł Z. Atlasa. Zasada rozrachunku gospodarczego ZSRR w warunkach współczesnej gospodarki wojennej, czasop. "Pod sztandarem marksizmu", 1942, Nr 7. Uchylenie potrąceń na fundusz dyrektorski było wywołane warunkami sytuacji wojennej, która wymagała mobilizacji wszystkich rezerw państwa na potrzeby wojenne. Przejęciowe uchylenie funduszu dyrektorskiego oraz rozszerzenie uprawnień Komisarzy Ludowych w czasie wojny ojczyzniowej (na mocy uchwały RKL ZSRR z dnia 1 lipca 1941 r.) wzmacniło tak nieodzowną w czasach wojennych centralizację nie tylko planowania, lecz także funkcji operatywnych. Pomimo tego, w okresie wojny wszystkie podstawowe zasady rozrachunku gospodarczego zachowały moc obowiązującą. Pełna realizacja zasady rozrachunku gospodarczego była istotnym warunkiem urzed. o. na stronie następnej.

stana dla zaspokojenia konsumpcyjnych potrzeb sołectników i pracowników kierowanego przedsiębiorstwa (domy szkolne, żłobki dziecięce, kluby).

Jaki więc jest charakter praw przedsiębiorstwa państwowego do majątku zastrzeżonego dla niego?

Przy odpowiedzi na powyższe pytanie należy mieć na względzie nie tylko ten majątek, który przydzieliły przedsiębiorstwu przy jego organizacji odpowiednie planowo - regulujące organy, lecz i wytworzona przez niego produkcja.

Prawo własności państwa do tego majątku, jest uwarunkowane stosunkami, wypływającymi z rozrachunku gospodarczego, a zatem i stosunkami wartości między przedsiębiorstwami państwowymi. Nie można nie zgodzić się z A. W. Wenediktowem, który opierając się na nauce klasyków marksizmu o własności, jako przywłaszczeniu, uważa zgodnie ze wskazaniem Engelsa, że państrowa własność socjalistyczna jest społecznym przywłaszczeniem produktów jako środków dla utrzymania i rozszerzenia produkcji. 1) Lecz w związku z tym, że przedsiębiorstwa państwowe w granicach i na podstawie planu bezpośrednio wchodzą, użytkują i rozporządzają znajdującym się w ich zarządzie majątkiem państwowym prawo własności państwa do tego majątku z reguły nie występuje w prostej, bezpośredni formie. Wyjątek od tej zasady stanowią przypadki, kiedy państwo, jako takie, w swim imieniu dokonuje aktów rzą-

d. c. ze strony poprzedniej.

- 1) czystnienia w czasie wojny reżimu oszczędności i obniżki kosztów wojennych produkcji. Uchwała Rady Ministrów z dnia 5. grudnia 1946 r. został przywrócony Fundusz Dyrektorski.
- 2) Patrz także uchwałę Komitetu Ekonomicznego przy RKL ZSRR z dnia 16 marca 1939 r. Nr. 248 "o wynagrodzeniu projektodawców, premiowaniu organizacji projektodawczych i umowach o dostawę projektów"; powyższa uchwała była w czasie wojny zawieszona, lecz już w kwietniu 1943 r. przywrócono jej moc działania. (uchwała RKL ZSRR z dnia 24 października 1943 r.)
- 1). Patrz art. A. W. Wenediktowa, Prawo państwej własności socjalistycznej, "Zagadnienia radzieckiego prawa cywilnego", wyd. Akademii Nauk ZSRR, 1945, str. 92-93.

porządzania majątkiem państwowym (naprzkład w operacjach handlu zagranicznego). Równocześnie nie można rozumieć rozrachunku gospodarczego i stosunków prawnych, wynikających z działalności przedsiębiorstw państwowych, opartej na zasadzie rozrachunku gospodarczego - Jeśli się skazna, że przedsiębiorstwa wchodzą, użytkują i rozporządzają w ramach określonych ustawą majątkiem dla nich przydzielonym. Takie wyjaśnienie treści prawa przedsiębiorstwa państwowego do zastrzeżonego mu majątku zaproponował A.W. Wenedikow. - 1) Bezpośrednie władanie, użytkowanie i rozporządzanie wykonywane przez przedsiębiorstwo, jako osobę prawną jest prawnym wyrazem jego samodzielności opartej o rozrachunek gospodarczy. Dlatego przedsiębiorstwo, jako jednostka samodzielna, włąca majątkiem, rozporządza nim przez zawieranie umów prawnych (pozbywa się produkcję za pieniądze, nabywa za pieniądze niezbędne mu towary i t.d.) - 2)

1) Tamże, str. 109.

2) Także ekonomiści podkreślają tę formę, charakteryzującą rozrachunek gospodarczy. Z. Atlas w cytowanym już wcześniej artykule wymienia cztery cechy rozrachunku gospodarczego: a) organizacja planowej ewidencji i kontroli produkcji, wyrażonej w wartości pieniężnej, b) pokrywanie wszystkich wydatków przedsiębiorstwa wyłącznie z jego dochodów, c) posiadanie przez przedsiębiorstwo samodzielne majątku (środki podstawowe i obrotowe) oraz d) organizacja przedsiębiorstwa, jako jednostki pozostającej na zasadach rozrachunku gospodarczego, posiadającej własny bilans, prawo nabywania i zbywania za pieniądze towary i t.d. Zdaniem Z. Atlasa ta ostatnia cecha decyduje o osobowości prawnej przedsiębiorstwa państwowego. "Ta cecha rozrachunku gospodarczego rozwija się w caim systemie prawa radzieckiego prawa gospodarczego, które normują działalność "osób prawnych" przedsiębiorstw i organizacji, ćwierających swoją działalność na zasadach rozrachunku gospodarczego (cyt. art. 21). Łatwo zauważyć, że z punktu widzenia Z. Atlasa - czwarta cecha rozrachunku gospodarczego pochłania wszystkie pozostałe, wymienione przez niego; dlatego osobowość prawną przedsiębiorstwa państwowego jest formą wyrażania nie jednej tylko cechy rozrachunku gospodarczego, lecz wszystkich cech podstawowych i to w takim stopniu, jak dalece świadczą one o samodzielności przedsiębiorstw państwowych w radzieckim obrocie cywilnym.

Zaproponowana przez A. W. Wenediktowa konstrukcja prawa własności państwowej, znajdująca swoje potwierdzenie w ustawie - 1) jest na razie najbardziej doskonała z dotychczasowych prób wyjaśnienia i uzasadnienia praw przedsiębiorstwa państwowego do zastrzeżonego mu majątku.

Na zasadzie rozrachunku gospodarczego działają nie tylko przedsiębiorstwa państwowe, przemysłowe, rolnicze, budowlane i inne produkujące wartości rzeczowe, lecz także przedsiębiorstwa, wykonujące pracę za wynagrodzeniem (wykonanie usług). Do nich należą przedsiębiorstwa transportowe, komunalne i inne. Na rozrachunku gospodarczym oparta jest także działalność przedsiębiorstw handlowych, pośredniczących swoimi czynnościami w procesie rozdziału produktu społecznego. Wreszcie w sposób analogiczny jest skonstruowana działalność przedsiębiorstw zaspokajających artystyczne, estetyczne, wychowawcze i inne kulturalne potrzeby obywateli społeczeństwa socjalistycznego - w tych przypadkach, gdy działalność ta jest odpłatna. Dlatego, różnego rodzaju przedsiębiorstwa widowiskowe, domy kultury i t. d. mogą działać na zasadach rozrachunku gospodarczego. Z tego można wysnuć wniosek, że wyniki działalności przedsiębiorstwa, opartego o zasadę rozrachunku gospodarczego nie muszą bezwzględnie przybierać formy rzeczowej t. zn. nie muszą być wartościami materialnymi. W związku z tym w dalszych wywodach przedsiębiorstwem produkcyjnym będziemy nazywać nie tylko przedsiębiorstwo, produkujące wartości rzeczowe, lecz każde przedsiębiorstwo oparte o system rozrachunku gospodarczego.

1) "...trustwładza, używa i rozporządza majątkiem ... /art. 5 Ustawy o trustach z dnia 29 czerwca 1927 r./

W Y K A Z

artykułów, notatek i uwag na temat "rozrachunku gospodarczego"
opublikowanych w języku polskim.

U w a g a: Terminy: "rozrachunek gospodarczy"- "rachunek gospodarczy" - "kalkulacja gospodarcza" i "zasady gospodarności" używane są w piśmiennictwie polskim w sensie jednoznacznym z radzieckim pojęciem "chozrasczotu". Na temat tej terminologii v. notatkę prof.J.Lubowieckiego "Przyczynek do zagadnienia terminologii ekonomicznej" w "Zyciu Gospodarczym" Nr 4 (str.185) z roku 1950. Poniższy wykaz szereguje wypowiedzi na temat rozrachunku w ten sposób, że najbardziej zasadnicze i miarodajne wypowiedzi zamieszczone są w pierwszej kolejności.

- 1). K.OSTROWITIANOW: Socjalistyczne planowanie i prawo wartości (tłum.z "Woprosy Ekonomiki" Nr 1/1948) - Gospodarka Planowa Nr 7/8 z 1948 r.str.233.
- 2) E.KASIMOWSKI: Rola rozrachunku gospodarczego w przedsiębiorstwach radzieckich - Gospod.Planowa Nr.3/1949 str.172
- 3) FEDOSIEJEW: "Chozrasczot" - socjalistyczne metody gospodarowania. Wiadomości N.B.P. Nr 3/1949 str.145
- 4) J.MAJZENBERG: " Rentowność przedsiębiorstw radzieckich" Gospod. Planowa Nr 1/1949 str.34
- 5) L.J.MAJZENBERG: I Kontrola rublem, II Rozrachunki finansowe pomiędzy przedsiębiorstwami i rola systemu kredytowego - Gospod.Planowa Nr 5/1949 str.306.
- 6) J.BARANOW: " Umowa gospodarcza jako środek wykonania planów państwowych " - Zycie Gospodarcze Nr 1/1950 str.21
- 7) A.SOKOŁOWSKI i W.MNACAGONOWA: " Rozrachunek gospodarczy w praktyce fabryk moskiewskich " Gospod.Planowa Nr 11/1949 str.658.
- 8) Sz.J.TURIECKIJ: " Rozrachunek gospodarczy i koszty własne produkcji. Wyd.przez N.B.P. na powielaczu w serii opracowań p.t. "Doktryna i problematyka ekonomiczna Radziecka" Nr 16/51/49.
- 9) Br.BLAJSS: " Z zagadnień systemu finansowego przedsiębiorstw radzieckich" - Wiadomości N.B.P. Nr 5/1949 str.257
- 10) J.KWEJT: " Rozrachunek gospodarczy" - Zycie Gospodarcze Nr 10/1949 str.426
- 11) J.TOPIŃSKI: " System umowny w gospodarce socjalistycznej" - Zycie Gospodarcze Nr 2/1950 str.53
- 12) S.TATUR: " Osobiste rachunki oszczędności " - nowa forma współzawodnictwa socjalistycznego i rozrachunku gospodarczego - Zycie Gospodarcze Nr 4/1950 str.172.